

ใบความรู้ที่ ๙ เรื่อง ประวัติศาสตร์ดนตรีและคีตกวียุคกลาง ยุคเรเนซองส์ และยุคบาโรค
หน่วยการเรียนรู้ที่ ๔ เรื่อง ประวัติศาสตร์ดนตรีนำรู้
แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๙ เรื่อง ประวัติศาสตร์ดนตรีและคีตกวียุคกลาง ยุคเรเนซองส์ และยุคบาโรค
รายวิชา ศิลปะ (ดนตรีสากล) รหัสวิชา ศ๒๒๑๐๓ ภาคเรียนที่ ๑ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒

ดนตรีตะวันตกมีต้นกำเนิดมาจากดนตรีกรีก เริ่มแรกดนตรีกรีกเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ต่อมาชาวกรีกได้ให้ความสนใจในดนตรีในเชิงศิลปะอย่างแท้จริง ดนตรีจึงมิใช่เพียงส่วนหนึ่งของพิธีกรรมทางศาสนาอีกต่อไป หากแต่เป็นแหล่งกำเนิดของอารมณ์ แนวคิด คุณธรรม และจริยธรรม ดนตรีกรีกเป็นดนตรีเน้นเสียงดนตรีแนวเดียว จนถึงปัจจุบัน ดนตรีตะวันตกมีพัฒนาการเด่นชัด ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นยุคสมัยต่าง ๆ ดังนี้

ยุคกลาง (the Middle Ages)	ค.ศ. ๔๐๐ – ๑๔๕๐
ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance period)	ค.ศ. ๑๔๕๐ – ๑๖๐๐
ยุคบาโรค (Baroque period)	ค.ศ. ๑๖๐๐ – ๑๗๕๐
ยุคคลาสสิก (Classical period)	ค.ศ. ๑๗๕๐ – ๑๘๓๐
ยุคโรแมนติก (Romantic period)	ค.ศ. ๑๘๓๐ – ๑๙๐๐
ยุคศตวรรษที่ยี่สิบ (the 20th Century)	ค.ศ. ๑๙๐๐ – ๒๐๐๐
ยุคปัจจุบัน (Contemporary period)	ค.ศ. ๒๐๐๐ – ปัจจุบัน

ยุคกลาง

ยุคกลาง (ค.ศ. ๔๐๐ – ๑๔๕๐) เริ่มตั้งแต่ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๕ เมื่อจักรวรรดิโรมันล่มสลาย จนถึงตอนปลายของศตวรรษที่ ๑๔ เมื่อการฟื้นฟูศิลปวิทยาการเริ่มต้นขึ้นในแถบคาบสมุทรอิตาลี หรือในช่วงเวลาเดียวกับยุคก่อนอาณาจักรสุโขทัยจนถึงศตวรรษแรกของอาณาจักรอยุธยา ยุคกลางในโลกตะวันตกเป็นช่วงเวลาแห่งการเรืองอำนาจของศาสนจักรและระบบศักดินา (feudalism) ตัวอย่างเหตุการณ์สำคัญ ได้แก่ การขึ้นครองราชย์ของกษัตริย์ชาร์ลมาญ (Charlemagne) สงครามครูเสด (Crusades) การบัญญัติกฎบัตรแมกนาคาร์ตา (Magna Carta) และกาฬโรคระบาดครั้งใหญ่ในยุโรป

เนื่องจากศาสนจักรเป็นศูนย์กลางการสร้างสรรคอารยธรรมในยุคกลาง ดนตรีศาสนาก็มีบทบาทสำคัญ ซึ่งมักเป็นเพลงร้อง การขับร้องเกิดขึ้นแพร่หลายตามโบสถ์และชุมชน บทประพันธ์เพลงในยุคกลางแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ เพลงโบสถ์ (church music) และเพลงคฤหัสถ์ (secular music) ความแตกต่าง คือ เพลงโบสถ์เป็นเพลงสำหรับศาสนพิธีในวัดหรือโบสถ์ เป็นเพลงร้อง เนื้อหาของคำร้องมาจากพระคัมภีร์ไบเบิล ภาษาละติน ส่วนเพลงคฤหัสถ์เป็นเพลงที่มีเนื้อหา นอกเหนือจากศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องทั่วไป เช่น ความรัก

ประเภทของบทประพันธ์เพลงที่สำคัญ ได้แก่ เพลงขานต์ (chant) หรือที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายว่า เพลงสวดเกรกอเรียน (Gregorian chant) แรกเริ่มเป็นเพลงสวดแนวเสียงเดียวแบบโมโนโฟนี (monophony) โดยสันตะปาปาเกรกอรีที่ ๑ (Pope Gregory I) เป็นผู้วางรากฐานแต่งทำนองอย่างมีแบบแผน ต่อมาได้รับการพัฒนาเป็นเพลงสวดหลายแนวแบบโพลีโฟนี (polyphony) บทประพันธ์ที่สำคัญอีกประเภท คือ ออร์แกนัม (organum) เป็นเพลงร้องสองแนว เคลื่อนไปในทิศทางเดียวกัน ไม่มีอัตราจังหวะ และโมเท็ต (motet) เป็นเพลงร้องสามแนว โดยแนวเสียงล่างสุดมาจากเพลงขานต์ ซึ่งยังไม่ค่อยเป็นที่นิยมมากนัก

อีกหนึ่งพัฒนาการของดนตรีตะวันตกในยุคกลางที่สำคัญ คือ การพัฒนาวิธีบันทึกโน้ตและวิธีอ่านโน้ตโดนฉบับปล้น (sight-reading) ซึ่งเป็นรากฐานของการอ่านโน้ตระบบโซลเฟจในปัจจุบันโดย กวิโด ดาเรซโซ (Guido d'Arezzo, ประมาณ ๙๙๑ - ๑๐๓๓) พระชาวอิตาลี นอกจากนี้ เครื่องดนตรีที่ปรากฏในยุคกลางมีหลายชนิด ได้แก่ เครื่องสาย เช่น วิแอล (vielle) รีเบ็ค (rebec) ทรอมบา มารินา (tromba marina) ลูท และซัลเตรี (psaltery) เครื่องเป่า เช่น รีคอร์เดอร์ ซอม (shawm) ฮอร์น และทรัมเป็ตโบราณ และเครื่องคีย์บอร์ด คือ ออร์แกน

คีตกวีที่สำคัญ

๑. กิโยม เดอ มาโชต์ (Guillaume de Machaut, ประมาณ ๑๓๐๐ - ๑๓๗๗) คีตกวีและกวีชาวฝรั่งเศสผู้เป็นตัวแทนของศิลปะโนวา (Ars nova) ของฝรั่งเศส พัฒนาการใช้ลักษณะจังหวะเท่า (isorhythm) ความสัมพันธ์ระหว่างบทกวีกับดนตรี สร้างหน่วยจังหวะที่เป็นเอกลักษณ์ ผลงานการประพันธ์ เช่น เพลงร้องในโบสถ์ เพลงร้องนอกโบสถ์

๒. ฟรานเชสโก ลันดีนี (Francesco Landini, ประมาณ ๑๓๒๕ - ๑๓๙๗) คีตกวีชาวอิตาลี ใช้ลักษณะจังหวะเท่า (isorhythm) เขียนเพลงหลายแนวในลีสลาอิตาลีประกอบกับอิทธิพลจากฝรั่งเศส ผลงานเป็นเพลงร้อง เป็นผู้ริเริ่มการใช้เคเดนซ์ ลันดีนี (Landini cadence)

ยุคเรเนซองส์

ยุคยุคเรเนซองส์ หรือยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (ค.ศ. ๑๔๕๐ - ๑๖๐๐) เกิดขึ้นในแถบคาบสมุทรอิตาลี แล้วขยายตัวไปยังยุโรป เป็นยุคสมัยที่ระบบศักดินาและศาสนจักรเสื่อมอำนาจลง เกิดการปฏิรูปศาสนา แทนที่ด้วยอิทธิพลของแนวคิดมนุษยนิยม ซึ่งมีที่มาจากอารยธรรมกรีกและโรมันโบราณ และเกิดกระแสการสำรวจและการค้นหาดินแดนใหม่ ตัวอย่างเหตุการณ์สำคัญ ได้แก่ การสิ้นสุดของอาณาจักรโรมัน การค้นพบทวีปอเมริกาของโคลัมบัส (Christopher Columbus) การอ้อมแหลมกู๊ดโฮปของวาสโก ดา กามา (Vasco da Gama) และการประดิษฐ์แท่นพิมพ์โดยโยฮันเนส กูเทนแบร์ก (Johannes Gutenberg) ซึ่งมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการเผยแพร่ดนตรี

สืบเนื่องจากตอนปลายของยุคกลาง บทเพลงหลายแนวเสียงแบบโพลีโฟนีได้รับการพัฒนา และคลี่คลายในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ โดยแนวเสียงเพิ่มขึ้นเป็น ๔ แนว ดำเนินไปพร้อมกัน แต่เป็นอิสระต่อกัน อีกทั้ง ยังเกิดการพัฒนารูปแบบเพลงหลายแนวแบบโฮโมโฟนี (homophony) โดยมีแนวทำนองหลัก ๑ แนว และมีแนวประสานหลายแนวซึ่งมีลักษณะจังหวะคล้ายกัน นอกจากนี้ บทประพันธ์เพลงสำหรับเครื่องดนตรีได้รับความนิยมทัดเทียมกับเพลงร้อง ประเภทบทประพันธ์ที่นิยม ได้แก่ โมเต็ต และแมส (mass) ซึ่งเป็นเพลงโบสถ์ แมดริกาล (madrigal) และซองซง (chanson) ซึ่งเป็นเพลงเพลงคฤหัสถ์ แฟนตาซี (fantasy) ตอกคาตา (toccata) และริแชร์คาร์ (ricerca) ซึ่งเป็นบทประพันธ์เพลงสำหรับเครื่องคีย์บอร์ด และการประโคมแตร (fanfare) ที่ใช้ในราชพิธีหรือทางทหาร

ในยุคนี้เกิดการปฏิวัติทางดนตรีอันเนื่องมาจากการปฏิรูปศาสนาขึ้นในประเทศเยอรมนี นำโดย มาร์ติน ลูเธอร์ (Martin Luther) ก่อให้เกิดนิกายใหม่ของคริสต์ศาสนา นิกายโปรเตสแตนต์ (Protestant) ด้วยกระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังก่อให้เกิดการแปลบทประพันธ์เพลงจากภาษาละตินเป็นภาษาเยอรมัน และคอรอล (chorale) อันเป็นเพลงสวดที่มีแนวทำนองมาจากเพลงขานต์ มาใส่อัตราจังหวะ หรือเพลงคฤหัสถ์ที่นำมาใส่เนื้อหาเป็นเรื่องศาสนา และเป็นเพลงที่แต่งขึ้นใหม่ ดนตรีในยุคนี้จึงมีจุดเด่น คือ อัตราจังหวะแน่นอน รูปแบบที่มีความหลากหลายและแปลกใหม่ ตลอดจนมีแบบแผนและหลักการ สำหรับการประพันธ์และการบรรเลง อย่างไรก็ตาม เครื่องดนตรียังมีข้อจำกัดในการควบคุมความเข้มเสียง

คีตกวีที่สำคัญ

๑. คลาวดีโอ มอนเตเวร์ดี (Claudio Monteverdi, ๑๕๖๗-๑๖๔๓) คีตกวีชาวอิตาลี ผลงานที่สำคัญ เช่น เพลงร้องศาสนา เพลงร้องคฤหัสถ์ และอุปรากรที่มีชื่อเสียงในยุคนี้ คือ L'incoronazione di Poppea

๒. กิโยม ดูฟาย (Guillaume Dufay, ประมาณ ๑๓๙๘-๑๔๗๔) คีตกวีชาวฝรั่งเศส มีผลงานหลากหลายแนวและใช้ลักษณะจังหวะเท่า ผลงานที่สำคัญ เช่น มิสซา โมเท็ต รอนโด และบัลลาด

๓. โจวันนี ปีแยร์ลูอิจี ปาเลสตรินา (Giovanni Pierluigi di Palestrina, ๑๕๒๕-๑๕๙๔) คีตกวีชาวอิตาลี เป็นต้นแบบของดนตรีหลากหลายของยุค ผลงานที่สำคัญ เช่น มิสซา โมเท็ต แมตริกัล

ยุคบาโรค

บาโรค (baroque) มีรากศัพท์มาจากภาษาโปรตุเกส หมายถึง ไข่มุกที่มีสันฐานบิดเบี้ยว หรือที่มีรูปร่างประหลาด เป็นคำที่ใช้อ้างถึงดนตรีในช่วงปี ค.ศ. ๑๖๐๐ - ๑๗๕๐ อันเป็นสมัยแห่งการปฏิวัติภูมิปัญญาและวิทยาศาสตร์ และการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ศิลปินในยุโรปใต้ ได้แก่ ฝรั่งเศส สเปน อิตาลี ได้รับการอุปถัมภ์จากสถาบันกษัตริย์และศาสนจักร ทำให้ศิลปะบาโรคเป็นเครื่องเชิดชูสถาบันทั้งสอง เห็นได้จากการสร้างพระราชวังในยุโรปหลายแห่ง ภาพจิตรกรรมส่วนใหญ่เกี่ยวกับชนชั้นนำซึ่งสะท้อนความมั่งคั่ง หรุหระ และความเป็นปึกแผ่น

ส่วนยุโรปเหนือในยุคสมัยเดียวกันนี้ ได้แก่ เนเธอร์แลนด์ เบลเยียม อังกฤษ ศิลปะได้รับอิทธิพลการปฏิรูปศาสนาของนิกายโปรเตสแตนต์ และการขยายตัวของเมืองและการค้า งานศิลปะส่วนใหญ่สะท้อนชีวิตความเป็นอยู่ที่เป็นธรรมชาติของพ่อค้าตามคำสอนของนิกายใหม่ ระบอบทุนนิยมมีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์ดนตรี โดยนักลงทุนสนับสนุนโรงอุปรากร ความต้องการโน้ตเพลง เครื่องดนตรี และการเรียนดนตรีเพิ่มมากขึ้น และสาธารณชนสนับสนุนการดนตรีด้วยการซื้อบัตรเข้าชม และการเป็นสมาชิกเพื่อติดตามการแสดงดนตรี ซึ่งการแสดงดนตรีในสาธารณะเกิดขึ้นในยุคนี้

ดนตรีในยุคบาโรคเน้นความเป็นเอกภาพของอารมณ์ความรู้สึก โดยอาศัยทำนองหลักตอนต้นเพลง ซึ่งมักปรากฏอีกครั้งตลอดทั้งเพลง ในรูปแบบที่แตกต่างกันไปด้วยการขยายหรือคลี่คลายทำนอง ตลอดจนการประดับประดาอย่างวิจิตร เพื่อให้ความรู้สึกถึงความต่อเนื่อง และความแตกต่างของจังหวะ ซึ่งมี ๒ ลักษณะ แต่ไม่นิยมใช้ในเวลาเดียวกัน ได้แก่ จังหวะปกติที่ถูกกำหนดโดยเส้นกั้นห้องและการเน้นจังหวะ และจังหวะที่ยืดหยุ่นอิสระโดยอาศัยการดันสด เช่น บทเพลงประเภทตอกคาคตาและฟิวก์ (toccata and fuge) และช่วงขับร้องเจราจาและอาเรีย (recitative and aria)

ความต่อเนื่องของจังหวะและทำนองของดนตรีบาโรคสอดคล้องกับความเข้มเสียงแบบขั้นบันได (terraced dynamics) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงความเข้มเสียงอย่างทันทีทันใด เหมือนการก้าวเดินจากบันไดขั้นหนึ่งไปสู่อีกขั้นหนึ่ง องค์ประกอบดนตรีมักเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป เพื่อให้จินตนาการถึงผลของแสงและเงา อันเป็นเทคนิคการสร้างสรรคงานศิลปะที่ได้รับความนิยมในขณะนั้น

บทเพลงหลายแนวแบบโฮโมโฟนีได้รับความนิยม ระบบเสียงแบบเมเจอร์-ไมเนอร์เริ่มเป็นที่นิยม แทนระบบบันไดเสียงโบราณ (church mode) นอกจากนี้ ดนตรีบาโรคยังให้ความสำคัญกับแนวเบสที่มั่นคง และการประสานเสียงโดยใช้คอर्ड นักดนตรีจะเติมคอर्डให้ครบจากการอ่านแนวเบสตัวเลข (figured bass)

ดนตรีบาโรคแบ่งได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ เพลงร้อง และบทเพลงสำหรับเครื่องดนตรี ประเภทของเพลงร้องที่สำคัญ ได้แก่ อุปรากร (opera) เป็นละครร้องภาษาอิตาเลียน ประกอบวงออร์เคสตรา การจัดฉาก การแสดงท่าทาง และเครื่องแต่งกาย พิเศษ โอราทอริโอ (oratorio) คือ ละครร้องทางศาสนา เนื้อร้องจากคัมภีร์ไบเบิลหรือบทสวด ส่วนประกอบหลักเหมือนอุปรากร แต่ไม่มีการจัดฉากหรือเครื่องแต่งกายพิเศษ คันทาตา (cantata) เป็นบทเพลงสำหรับคณะนักร้อง นักร้องเดี่ยว และวงออร์เคสตรา การจัดฉากเวที หรือเครื่องแต่งกายพิเศษ

บทเพลงสำหรับเครื่องดนตรีที่สำคัญ ได้แก่ คอนแชร์โตกรอสโซ (concerto grosso) คือ เพลงบรรเลงขนาดใหญ่ที่มีการประสานระหว่างเครื่องดนตรีกลุ่มเล็กและเครื่องดนตรีกลุ่มใหญ่ มี ๓ ท่อน คือ เร็ว-ช้า-เร็ว ประพันธ์ขึ้นให้โดยให้มีนักบรรเลงเดี่ยว (soloist) มากกว่า 1 คน สวิต (suite) คือ เพลงชุด ที่ใช้จังหวะเพลงเต้นรำ และคอรอลเพรลูด (chorale prelude) เป็นบทเพลงสำหรับบอร์แกนที่สำคัญของดนตรีบาโรคในเยอรมนี ซึ่งมีโครงสร้างเดิมมาจากเพลงโบสถ์

เครื่องดนตรีที่ปรากฏในยุคบาโรก ได้แก่ เครื่องสาย เช่น ไวโอลิน ไวโอลิน และลูท เครื่องเป่า เช่น ฟลูต โอโบ บาสซูน เนเชอรัลทรัมเป็ต (natural trumpet) เนเชอรัลฮอร์น (natural horn) ซึ่งเป็นเครื่องลมทองเหลืองที่ยังไม่มีลูกสูบ และ แซกบัต (sackbut) เครื่องกระทบที่สำคัญ คือ ทิมปานี และเครื่องคีย์บอร์ด ได้แก่ ไปป์ออร์แกน (pipe organ) ฮาร์ปซิคอร์ด คลาวิคอร์ด และฟอร์เตเปียโน (fortepiano) รูปแบบการรวมวงที่สำคัญ คือ วงออร์เคสตราบาโรก (baroque orchestra) ประกอบด้วยผู้เล่น ๑๐-๕๐ คน โดยเครื่องสายเป็นเครื่องดนตรีกลุ่มหลัก และมีผู้บรรเลงฮาร์ปซิคอร์ดอยู่กลางวงด้านหน้า

คีตกวีที่สำคัญ

๑. อันโตนิโอ วิวัลดี (Antonio Vivaldi, ๑๖๗๘-๑๗๔๑) คีตกวีชาวอิตาลี ผลงานที่สำคัญทั้งเพลงร้องและบทเพลงสำหรับเครื่องดนตรีเป็นจำนวนมาก เป็นผู้วางรากฐานบทเพลงประเภทคอนแชร์โต ตัวอย่างผลงาน ได้แก่ ไวโอลินคอนแชร์โต ๒๓๐ บท เพลงเดี่ยวไวโอลินกว่า ๔๐ บท บทเพลงสำหรับวงออร์เคสตรา อูปรากร และคอนแชร์โตสำหรับเครื่องดนตรีชนิดต่าง ๆ

๒. โยฮันน์ เซบาสเตียน บาค (Johann Sebastian Bach, ๑๖๘๒-๑๗๕๕) คีตกวีชาวเยอรมันผู้ประสบความสำเร็จอย่างสูงและมีอิทธิพลอย่างมากต่อดนตรีตะวันตกในยุคต่อมา นับเป็นคีตกวีที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในยุคบาโรก ปีที่บาคเสียชีวิตจึงถือเป็นจุดสิ้นสุดของยุคบาโรก บาคมีผลงานเป็นจำนวนมาก เช่น เพลงเดี่ยวคีย์บอร์ด คอนแชร์โตกรอสโซ เพลงร้องขนาดใหญ่ เพลงร้องศาสนา เพลงร้องคลุทส์ บทเพลงแชมเบอร์ โดยบทเพลงของบาคถือเป็นสุดยอดของดนตรีหลากหลาย และเป็นมาตรฐานที่ใช้ในการเรียนการสอนจนถึงปัจจุบัน

๓. จอร์จ ฟรีเดอริก แฮนเดล (George Frideric Handel, ๑๖๘๕-๑๗๕๙) คีตกวีชาวอังกฤษเชื้อสายเยอรมัน เป็นคีตกวีเอกอีกท่านของยุคบาโรก ผลงานที่สำคัญ เช่น อูปรากร โอราตอรีโอ คอนแชร์โตกรอสโซ คอนแชร์โตสำหรับเครื่องดนตรีชนิดต่าง ๆ เพลงร้องในรูปแบบต่าง ๆ เพลงเดี่ยวคีย์บอร์ด และบทเพลงแชมเบอร์